373.04
П16

1718

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ПАНТЮК Микола Павлович

УДК 37(09)(4)

ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІЖНИХ ТОВАРИСТВ І ОБ'ЄДНАНЬ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ КІНЦЯ XIX - ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

(історико-теоретичний аспект)

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310420

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Київ — 1998

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти України

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Бурлака Яків Іванович.
Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова, професор кафедри педагогіки

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Артемова Любов Вікторівна,
Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова, завідувач кафедри дошкільної педагогіки

кандидат педагогічних наук
Пінчук Ірина Миколаївна,
Ніжинський державний педагогічний інститут
ім. М.В. Гоголя, старший викладач кафедри педагогіки

Провідна установа: Тернопільський державний педагогічний університет, кафедра педагогіки, Міністерство освіти України, м. Тернопіль

Захист відбудеться 16 квітня 1998 року о 16 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 в Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова (252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 16 лютого 1998 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Долинська Л.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність дослідження. Утвердження самостійної незалежної України передбачає корінні зміни у всіх сферах суспільного життя - в освіті зокрема. Нові соціальні умови вимагають "формування у дітей і молоді світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної і світової духовної культури" (Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття).

На західноукраїнських землях початку XX століття нагромаджено чималий досвід у навчанні та вихованні молодого покоління. Свідченням високого рівня педагогічної думки Галичини початку XX-го століття є той факт, що проблеми освіти в цей час висвітлювало понад тридцять педагогічних періодичних видань ("Учительський голос", "Учитель", "Шлях виховання та навчання", "Юнак", "Шлях молоді", "Молоде життя", "Рідна школа", "Рідна хата" та інші).

Молоде покоління гартувалося в лавах дитячо-юнацьких спортивно-гімнастичних товариств і об'єднань, з яких найчисельнішими та найвпливовішими були "Сокіл", "Січ", "Пласт", "Луг". Їх виховна діяльність знайшла відображення в педагогічних та публіцистичних працях І.Боберського, М.Галущинського, М.Грушевського, М.Драгоманова, Д.Донцова, С.Русової, С.Сірополка, К.Трильовського, О.Тисовського, П.Франка, В.Целевича, Я.Чепіги, І.Ющишина, В.Яніва та інших, у яких акцентувалося на життєвій важливості для нової держави виховання людини з такими рисами характеру, як моральність, духовність, відданість народу. Серед праць дорадянського періоду, що були присвячені вихованню молоді у діяльності названих товариств, значне місце займають педагогічні та публіцистичні розвідки І.Боберського, С.Гайдучка, О.Тисовського, К.Трильовського, П. і Т.Франків, В.Яніва та ін.

У радянській педагогіці скаутінг вважався "однією з форм буржуазного дитячого та юнацького руху", метою якого є "виховання дітей і молоді в дусі відданості капіталістичному ладові", що накладало ідеологічне табу на вивчення скаутського руху. Матеріали, що стосувалися діяльності дитячо-юнацьких організацій, знаходилися в архівах і доступ до них був обмежений.

Проблеми гуманізму, творення особистісно орієнтованої моделі виховного процесу досліджувались у контексті розгляду різних проблем педагогіки вченими Л.В.Артемовою, В.І.Бондарем, Я.І.Бурлакою, О.І.Вишневським, Е.С.Вільчковським, Л.П.Вовк, М.Б.Євтухом, Н.П.Калениченко, О.Г.Морозом, Н.Г.Ничкало, М.Г.Стельмаховичем,

О.В.Сухомлинською, М.М.Фіцулою, М.Д.Ярмаченком.

Діяльність молодіжних товариств знайшла часткове відображення у дослідженнях історії шкільництва в Західній Україні (Л.Баїк, В.Гомонай, В.Кеміль, Б.Мітюров, Б.Ступарик).

Тільки в наш час з'явилися дослідження з проблеми розвитку молодіжного руху в західноукраїнських землях (І.Андрухів, М.Баяновська, О.Вацеба, Д.Герцюк, В.Головенько, Б.Савчук).

Проте чимало аспектів проблеми розвитку і діяльності дитячого та молодіжного руху кінця XIX - початку XX століття чекають на дослідників. Передусім не з'ясовано вплив видатних педагогів-просвітителів на основні тенденції розвитку молодіжного руху в Україні, не висвітлено питання взаємодії та взаємовпливів дитячо-юнацьких організацій Галичини. Існує потреба всебічно проаналізувати як цілісну систему зміст виховання підлітка в дитячо-юнацьких організаціях, що діяли на західноукраїнських землях (формування національної свідомості, моральності, патріотизму, громадянськості, фізичного гарту, волі тощо). Це б дало змогу успішно використати досвід молодіжного руху у сучасному вихованні молоді. Недостатньо висвітлений вплив ідей цих товариств на сучасний молодіжний рух.

Все це обумовило вибір теми дисертаційного дослідження "Виховання підлітків у діяльності молодіжних товариств і об'єднань в західноукраїнських землях кінця XIX-початку XX століття (історико-теоретичний аспект)". Тема входить до плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії педагогіки Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1894-1939 роки. Його нижня межа 1894 рік - рік створення "Сокола" - першого українського гімнастичного товариства в Галичині.

Верхня межа 1939 рік - це час встановлення на західноукраїнських землях Радянської влади та ліквідації дитячо-юнацьких оранізацій і об'єднань.

Об'єктом дослідження є історія розвитку та діяльність дитячо-юнацьких товариств у західноукраїнських землях кінця XIX- початку 20 століття.

Предмет дослідження - система виховання підлітків в українських молодіжних товариствах "Сокіл", "Січ", "Пласт", "Луг" (1894-1939 рр.).

Мета дослідження - простежити особливості становлення і діяльності молодіжних товариств, що діяли в західноукраїнських землях в кінці XIX - початку XX століття; проаналізувати їх роль у

формуванні особистості та можливість використання досвіду цих товариств у сучасних умовах реформування освіти.

Із поставленої мети випливають такі завдання дослідження:

- проаналізувати спадщину видатних педагогів-просвітителів кінця XIX - початку XX століття та вплив їхніх ідей на розвиток молодіжного руху в західноукраїнських землях;

- виявити тенденції діяльності молодіжних товариств "Сокіл", "Січ", "Пласт", "Луг" щодо морального, фізичного, патріотичного, громадянського виховання підлітків, значення самовиховання у формуванні особистості;

- визначити основні принципи, методи та форми діяльності цих товариств та об'єднань;

- узагальнити досвід та традиції молодіжних товариств з метою його використання в умовах розбудови сучасної національної системи виховання.

Методологічною основою дослідження є філософське вчення про виховання і розвиток особистості, положення про взаємозв'язок та взаємозумовленість фактів, подій та явищ, принципи науковості, історизму, демократизації, гуманізації, природовідповідності, органічної єдності і пріоритету національних та загальнолюдських вартостей.

Методи дослідження: хронологічний аналіз і синтез, теоретичне узагальнення та порівняння історичних подій та явищ, систематизація та класифікація архівних джерел та історико-педагогічної літератури, метод історичних аналогій, опитування.

Джерелознавчу базу дослідження складають документи та архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові, державних архівів Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей, фонди Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника АН України, історико-педагогічна література, література, що видана в діаспорі, спогади, мемуари, епістолярна література.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягають у тому, що на основі широкого аналізу різноманітних історичних джерел

- розкрито вплив ідей видатних вітчизняних педагогів та просвітителів на розвиток молодіжного руху в Західній Україні в кінці XIX- початку XX ст.;

- суттєво доповнена історія розвитку і діяльності українських молодіжних товариств на західноукраїнських землях завдяки уведенню в науковий обіг історичних фактів та джерел, які раніше не використовувалися в дослідженнях;

- простежено тенденцію взаємодії і взаємовпливів "Соколів", "Січей", "Пласту", "Лугу", що було однією з умов гармонії суспільного життя;

- проведено детальний аналіз принципів, методів, форм і засобів діяльності цих товариств;

- виявлено характерні особливості фізичного, морального, патріотичного виховання дітей та молоді в цих товариствах;

- розглянуто зміст, напрями діяльності цих організацій та їх вплив на формування особистості підлітків.

Практичне значення роботи полягає в тому, що фактичні та теоретичні висновки щодо вивчення діяльності молодіжних товариств і об'єднань в західноукраїнських землях кінця XIX- початку XX ст. дозволяють усунути ряд прогалин та повніше представити в історико-педагогічних дослідженнях розвиток вітчизняної педагогічної думки; результати дослідження можуть бути використані при розробці спецкурсів, проведенні семінарів, написанні курсових та дипломних робіт, при укладанні лекцій для просвітницької роботи серед педагогічної громадськості, батьків, а також при організації діяльності юнацьких товариств та молодіжних об'єднань.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується використанням архівних матеріалів, спеціальної літератури з проблем дослідження, комплексу взаємодіючих методів дослідження та опорою на принципи історизму та об'єктивності.

Апробація результатів дослідження. Положення та висновки дисертації обговорювались на засіданні кафедри теорії та історії педагогіки Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова і були позитивно оцінені. Матеріали і результати дослідження апробовані також шляхом публікацій автора, виступів із доповідями, науковими повідомленнями на науково-практичних конференціях і семінарах: "Освіта і незалежна Україна" (Рівне, 1991), "Перший Український Педагогічний Конгрес і сучасність" (Івано-Франківськ, 1995), "Українська національно-демократична педагогіка в контексті завдань сучасного виховання" (Дрогобич, 1996).

Результати дослідження використовувались у процесі викладання вузівських курсів з історії педагогіки у Дрогобицькому державному педагогічному інституті ім. І.Франка.

На захист виносяться положення і висновки, що характеризують:

основні тенденції освітньо-виховної діяльності молодіжних товариств, об'єднань "Сокіл", "Січ", "Пласт", "Луг" у Західній Україні кінця XIX - поч. XX ст.;

- особливості морального, національно-патріотичного, фізичного виховання в діяльності цих товариств;

- оцінка можливостей використання досвіду із діяльності західноукраїнських молодіжних товариств у становленні національної системи виховання.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків. Основний зміст викладено на 176 сторінках. Перелік літератури вміщує 200 найменувань. Всього в роботі подано 6 додатків, 1 таблицю, 1 малюнок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання, методологічна основа, наукова новизна, розкривається теоретичне і практичне значення дослідження, викладено зміст основних положень дисертації, що виносяться на захист.

У першому розділі "Історія розвитку молодіжних товариств і об'єднань у західноукраїнських землях як соціально-педагогічна проблема" розглянуто умови виникнення та розвиток молодіжних товариств "Сокіл","Січ", "Пласт", "Луг", а також вплив видатних українських педагогів і просвітителів на молодіжний рух.

Антиукраїнській та антинародній діяльності уряду того часу протистояв народно-демократичний рух, який ставив собі за мету національне відродження, домагаючись від уряду збільшення кількості українських шкіл, відкриття українського університету, фахових шкіл, організації молодіжних товариств. З народно-демократичним рухом тісно пов'язані імена Лесі Українки, Івана Франка, Івана Огієнка, Софії Русової, Христини Алчевської, Михайла Драгоманова, Бориса Грінченка, Анатоля Вахнянина та ін. Пріоритетним у їх діяльності було глибоке знайомство молоді з історією свого народу, грунтовне знання рідної мови, опанування національною культурою та ознайомлення з культурними надбаннями інших народів, реалізація виховного ідеалу на демократичній, гуманістичній та патріотичній основі, дотримання толерантності в національних і релігійних взаєминах, знання молоддю реального життя, забезпечення різнобічного розвитку дітей та юнацтва, виховання в них національної свідомості, самостійності, забезпечення громадянського гарту. Здійснення цих завдань пов'язувалося видатними педагогами та просвітителями саме з дитячими та юнацькими товариствами.

Найчисельнішими та найпопулярнішими з них у західноукраїнських землях були "Сокіл", "Січ", "Пласт", "Луг".

Ідея сокільства виникла на чеській землі, увібравши в себе досвід шведської, німецької, французької систем фізичного виховання і загартування, і відіграла велике значення в житті багатьох поневолених слов'янських народів, в тому числі й українців.

Основою в сокільській системі виховання було фізичне виховання, але поряд з цим обов'язковим елементом діяльності сокільських товариств велика увага приділялась відкриттю і утримуванню бібліотек, протипожежних груп, театральних та співацьких гуртків, оркестрів, інших самодіяльних колективів.

Днем заснування українського "Сокола" вважається 11 лютого 1894 року, коли відбулися установчі загальні збори "Руського гімнастичного товариства Сокіл" і було обрано першу управу під головуванням Василя Нагірного. Засновниками та організаторами товариства "Сокіл" є Василь Нагірний та Володимир Лаврівський.

За короткий період це українське об'єднання набуло величезної популярності серед українського населення і стало в один ряд з такими організаціями, як "Просвіта", "Рідна школа". Михайло Грушевський підкреслював: "У сфері освітній і народно-організаційній дав себе знати незвичайний розвій читалень "Просвіти" і товариств гімнастичних, так званих "Січей" та "Соколів", які нечувано зворушили народні маси, розбудили в них бажання знання, освіти, інстинкти організації і солідарності" [1]

Уся робота "Сокола" зводилася до морального виховання і тілесного вишколу своїх членів, форми роботи були найрізноманітнішими: ігри, прогулянки, заняття різноманітними видами спорту, змагання, робота хорів, аматорських гуртків, діяльність бібліотек, організація свят та імпрез.

Велику роль в організаційному та методичному становленні товариства відіграв професор Іван Боберський. З його допомогою видано ряд підручників з фізичного виховання, брошур, методичних порад. З ініціативи І.Боберського була розпочата акція по викупу земельної ділянки під "український город", тобто стадіон.

Товариство "Сокіл" через свого посередника в Мюнхені вело переговори з МОК щодо участі української команди в олімпійських іграх 1936 року.

Сокільський рух розвивався в складних соціально-політичних умовах: польська влада постійно забороняла та переслідувала його, негативно відбилася на сокільстві І-а світова війна, також існували і

1 - Грушевський М. Ілюстрована історія України. - Київ-Львів. 1913: репринтне відтворення видання 1913 р. - Київ, 1990. - С.515.

внутрішні суперечності. З приходом Радянської влади товариство "Сокіл" припинило свою діяльність.

Близьким до товариства "Сокіл" за завданнями та формами роботи було пожежно-руханкове товариство "Січ". З ініціативи доктора права Кирила Трильовського створено товариство "Січ" в 1900 році в с.Завалле Снятинського повіту. Ці "Січі" сповідували ідеї козаччини.

"Січі" на відміну від "Соколів" були організаціями світськими і виступали проти клерикального впливу. Вони вели активну роботу серед населення по ліквідації неписьменності та антиалкогольну пропаганду, організовували театральні вистави, концерти, вечорниці.

Свій вишкіл та організованість "Січі" демонстрували на щорічних повітових та крайових січових святах. Січовики мали свої однострої та відзнаки.

19 січня 1908 року відбувся з'їзд представників усіх "Січей", а в 1912 році змінено організаційну структуру і створено Український Січовий Союз, на чолі якого стояла Генеральна Старшина. Генеральним отаманом став Кирило Трильовський.

На початку 1913 року в середовищі «Січей» формуються стрілецькі секції, де юнаки та дівчата одержували військовий вишкіл.

Звідси беруть свій початок «Українські Січові Стрільці». На сокільсько-січовому святі у 1914 році вперше пройшли вулицями Львова понад 500 січових стрільців, одягнутих у військові однострої зі зброєю в руках. Цей прилюдний марш поклав початок відродженню українського війська, першої військової сили українського народу від часів зруйнування Запорізької Січі Катериною II в 1775 році.

Польська влада, розуміючи реальну загрозу, всяко протистояла розвитку «Січей». Після І-ї світової війни відновлення «Січей» заборонялося. У червні 1925 року відбулося у Львові останнє Січове свято, а в травні того ж року закрито й «Повітову Січ» у Львові.

Продовжувачами та послідовниками «Січей» стало товариство «Луг», організація, створена Романом Дашкевичем 25 березня 1925 року у селі Підберізці.

Назва організації «Луг» - це віддзеркалення славної доби козаччини. Непрохідні плавні Великого Лугу на Дніпровому Лівобережжі завжди були надійним захистом для козаків.

Лугові організації намагалися відмежуватися від різних політичних партій, вбачаючи своє призначення в іншому: «Лугова організація - це залізний обруч на колесі нашого громадського життя. Тому вона не може безпосередньо в'язатися з будь-якою суспільно-політичною групою чи партією. Творити одну політичну керму нації - це

діло політичних партій. Наше - творити карні лави, зложені з свідомих здисциплінованих одиниць» (В.Федорчак).

Одним з головних своїх завдань «Луг» вважав «несення помочі при пожарах і при повенях» та «ширення просвіти і замилювання до рухових вправ і спортивних ігор, піддержування товариського життя». Організація утримувала хор, бібліотеки, спортивні команди (м'ячеві дружини), пожежні, гімнастичні та просвітницькі курси. «Луг» організовував також публічні лекції, концерти, виставки, курси для неграмотних, різні забави.

Значний вплив на виховання молоді мав скаутський рух, який набув широкого розповсюдження і в Україні. Засновником «Пласту» були П.Франко, І. Чмола та О.Тисовський. Першим теоретиком пластової організації став професор Олександр Тисовський - ним розроблена до деталей структура організації та основні положення її діяльності. Характерною для «Пласту» була вікова періодизація та глибока диференціація пластового життя. Товариство мало свій герб, спеціальні відзнаки, статут, вітання (СКОБ). Характерна ознака «Пласту» - тісний зв'язок з природою, що знайшло втілення у всіх сферах діяльності товариства. Популярність і чисельність пластової організації зростала блискавично. У 1929 році нараховувалось вже 7 тисяч пластунів. Таке зростання кількості пластових організацій занепокоїло польську владу. Значної шкоди «Пласту» завдали українські політичні партії, які намагалися охопити своєю ідеологією і весь молодіжний рух. У 1930 р. «Пласт» заборонений польською владою.

У 2-му розділі «Зміст і основні напрями виховання підлітків у діяльності молодіжних товариств і об'єднань» ми намагались на основі проведеної дослідницької роботи узагальнити і систематизувати основні принципи, методи, засоби, форми, чинники, закономірності виховання молодого покоління в рамках діяльності товариств «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг».

Серцевину виховної системи дитячо-юнацьких товариств становило моральне виховання. Беручи за основу загальнолюдські ідеали добра, честі, справедливості, гуманізму січові, пластові, сокільські виховники прагнули прищепити ці риси дітям та молоді,бо розуміли, що не може бути поступу суспільства, його процвітання та розвитку за засадах демократії й гуманізму без розвитку всебічної моральної культури громадян, виховання національної самосвідомості.

Так «Пласт» вимагав від кожного свого члена, перш за все, самовиховання, що означало виховання в собі національної свідомості, характеру, дисципліни. Найважливішими чеснотами характеру

вважалися: солідарність, відповідальність, почуття честі, жертовність, ентузіазм, енергія, підприємливість, пильність.

Своєрідним кодексом, де зосереджувалися основні положення, якими керувався кожен член організації, був Пластовий закон. Подібними законами керувалися «Січі», «Соколи», «Луги». Кожен член організації приймав присягу.

Здійснюючи завдання морального становлення юної особистості, провідники цих організацій використовували різноманітні засоби: проводилися бесіди, що мали назву «гутірок», культивувалася звичка виконання щодня доброго вчинку, члени організації вели особисті щоденники, спільна праця єднала товаришів і заставляла дбати про ближнього та ін.

У своїй діяльності «Пласт» та «Сокіл» опиралися на засади християнства, виконуючи відповідні звичаї, обряди, традиції. «Січі» та їх послідовники «Луги» були організаціями антиклерикальними, у свої ряди не допускали священиків, проте, за бажанням членів товариства відвідували Церкву і вірили у Бога. Це ставало причиною частих конфліктів з владою і церквою, що, зрештою, призвело до заборони організації.

Вміння відчувати добро і красу в людських стосунках і у природі культивувалося серед дітей та підлітків шляхом залучення до народного мистецтва, багатої української обрядовості.

Основоположними засадами «Січі» та їх послідовниками «Лугами» вважалися "громадськість, рівність і товариськість».

«Соколи» мали на меті піклування про здоровий дух та тіло, бо: «Ні освіта, ні багатство, ні політична міць не втримають народ при житті; все це народи колись мали, але також і втратили - тому, що були нездорові і морально занепалі. Лише здоровля й моральність є запорукою життя народу» - вважали вони.[1]

Історична спадщина «Січей», «Соколів», «Лугу», «Пласту» корисна тим, що тут ми можемо бачити конкретну діяльність, методику формування моральних поглядів, звичок, переконань. Така методична діяльність відображена в спеціальних підручниках для членів організацій, часописах, епістолярній спадщині.

Відомо, що у всі часи Україна ставала предметом зазіхань з боку сусідніх держав і змушена була боронити свою незалежність, тому національно-патріотичне самоусвідомлення пронизувало усю сферу виховання українців. Виховання почуття патріотизму, любові до рідного краю, утвердження високих рис громадянства і відданості ідеалам

1 - Сокільські вісті. - Львів, 1933. - січень-лютий. - № 1. - С. 1.

свого народу - один із важливих аспектів діяльності дитячо-юнацьких товариств.

Патріотичне виховання повинно здійснюватись у три етапи: перший - раннє етнічне самоусвідомлення (сім'я, рідна мова, звичаї, традиції); другий - національно-політичне самоусвідомлення (підлітковий вік, вияв громадської активності, прилучення до товариств і об'єднань); третій - етап державно-патріотичного самоусвідомлення (процес кристалізації і шліфування громадянськості, оцінювання своїх вчинків через призму держави).

Основні положення патріотичного виховання відображені в заповідях Сокола-Батька, це - прагнення до свободи, виховання здорової тілом і духом української нації, формування дисциплінованого, свідомого громадянина; панування духу єдності, гармонійної цілісності; прагнення до високої мети; турбота про власну гідність та народну честь.

Особливе значення мали також сокільські та січові свята. Вони завжди були урочистими, в них брала участь велика кількість дітей та юнацтва, сюди запрошували видатних осіб, застосувалася багата національна символіка та атрибутика. Основними елементами свят були похід вулицями міста та спільне виконання усіма учасниками свята гімнастичних вправ. Все це мало значний виховний вплив, свята символізували невмирущий український дух, вказували на наявність українських національних сил, що готові боротися проти імперського гніту.

Вагомий вплив на формування національного самоусвідомлення молодих людей мала сокільська, січова, лугова та пластова преса. Дослідження показало, що кожна організація опікувалася значною кількість видань, які відображали одвічне бажання народу - бути незалежними, показували героїчне минуле українського народу, єднали молодіжний рух в єдине ціле, що сприяло піднесенню національної свідомості, громадянськості, патріотичному вихованню. Серед них слід відзначити найвідоміші: «Сокільські вісті», «Вісти з Запорожа», «Пластовий табор», «Луговик», «Вісти з Лугу», календарі «Запорожець», «Отаман».

Діяльність «Пласту» спрямовувалася на досягнення високої мети: краща доля української нації і її гідне місце серед народів світу. Мета реалізувалася через методи, засоби, форми організації виховання: система вимог до пластових проб, пластова присяга, бесіди («гутірки»), мандрівки в природу, таборування та ін.

Виховання сильної волі і міцного характеру домінувало в організації: «Плекаймо в собі ідеал характерної людини, шукаймо його

в других, бо від нього залежить наше майбутнє... Завдання, що нас чекають, не є для людей слабих, самолюбів»[1]

Невід'ємним елементом загальної культури особистості є фізична культура. Зразком формування кращих традицій у цьому плані виступав козацький досвід. Цей досвід використаний і в діяльності «Січей», «Соколів», «Пласту», «Лугу», за своєю сутністю ці товариства були спортивно-гімнастичними. Для досягнення мети вони використовували такі засоби:

а) організація руханки, спортивних вправ та змагань, виконання вправ на приладах і без приладів, легка і важка атлетика, плавання, веслування, влаштовування різних цікавих забав ірухливих ігор, прогулянок, туристичних подорожей, бокс, фехтування (шерм), їзда на велосипедах, ходьба на лижах, ковзани, а також по можливості заняття пожежництвом;

б) відвідування лекцій про руханку і спорт;

в) організація публічних вправ та змагань;

г) участь у вправах, іграх, змаганнях споріднених товариств;

д) в міру фінансових можливостей утримування спортивних залів та майданчиків;

е) підтримування зв'язків з іншими спортивними, руханковими, пожежними товариствами.[2]

Однією з найпопулярніших систем фізичного виховання була сокільська система. Вправи сокільської гімнастики надзвичайно різноманітні: вправи з приладами (перекладина, кінь, бруси), вправи з предметами (палиці, булави, хустини, макети зброї), групові вправи (акробатичні), бойові вправи (фехтування, боротьба тощо).

За своїми завданнями руханка поділялася на дві категорії: руханку виховуючу (педагогічну), що призначалася для здорового організму і застосовувалася з метою його удосконалення, та лікарську, що була призначена для слабкого та кволого організму.

Дослідження показало, що у всіх дитячо-юнацьких організаціях перевага надавалася щоденним гімнастичним вправам та зарядці, а не спорту. Вправи були розраховані на те, щоб м'язи всього тіла поступово і рівномірно брали участь у різних рухах, щоб підсилити діяльність легенів, серця, інших органів. При руханці враховувалися принципи систематичності та послідовності.

Популяризацією фізичного виховання в Галичині займалися визначні постаті того часу: Іван Боберський, Степан Гайдучок, Клим

1 - Шлях молоді. - Львів, 1939, 1-15 січня. - С. 3.

2 - Статут руханково-спортивного товариства «Сокіл». - Львів. 1936. - С. 1

Гутковський, Петро Франко, Тарас Франко та інші. За їх ініціативою та завдяки підтримці дитячо-юнацьких товариств створювалися спортивні гуртки та клуби, як от: в Тернополі - «Поділля», в Станіславі - «Буй-Тур», в Стрию - «Скала», в Перемишлі - «Сянова Чайка» та інші. Тут діти та підлітки освоювали нові для того часу види спорту: ходьбу на лижах (лещетарство), на ковзанах (совгарство), велосипедний спорт (наколесництво) та ін.

Вагомий вклад у молодіжний рух в Україні та фізичну культуру зокрема вніс Петро Франко. Він є автором книжок «Пластові гри і забави», «Правило до ситківки», «Підручник шведської руханки».

Брат Петра Франка - Тарас був учителем руханки, написав книжку «Історія і теорія руханки», друкував статті у періодичній пресі. На їх думку, завданням фізичного виховання є виховання відваги, сили волі, витривалості, дисциплінованості, прищеплення любові до рідного краю та природи, ведення здорового способу життя.

Характерна риса діяльності «Пласту» - міцний зв'язок з природою та найповніше використання оздоровчих сил природи для формування здорового організму. Поряд з щоденним виконанням фізичних вправ кожен член організації повинен дбати про перебування на свіжому повітрі, робити розтирання холодною водою та снігом, навчатись вмінню зарадити собі при хворобі чи нещасному випадку природніми засобами.

Єднання пластунів з природою відбувалося також за допомогою таборів. Табір - це планове й доцільне перебування серед природи протягом одного-трьох тижнів певної групи пластунів (наприклад, гуртка). Табори поділялися за статтю учасників (хлоп'ячі, дівочі), за складом учасників (новацькі, юнацькі, старшопластунські), за порою року (літні, зимові), за способом таборування (постійні, мандрівні), за характером таборування (сухопутні, водні, гірські, низинні), за виховним призначенням (відпочинкові, виховні, вишкільно-інструкторські), за охопленням пластових частин (гурткові, курінні, кошові, окружні, крайові). Програма табору передбачала час для різноманітних занять, тіловиховання, навчання, бесід.

Вагомим чинником фізичного виховання є рухливі ігри. Вони розвивають дитину фізично і духовно: розширюють і ускладнюють репертуар її рухів, збуджують інтерес до мистецтва, формують любов до рідного краю, народу, виховують почуття товариськості, дисципліну. Ігри, що використовувалися дитячо-юнацькими організаціями, були найрізноманітнішими, про що свідчить система їх класифікації: ігри в

приміщенні та на свіжому повітрі; «тихі» та «гамірні» (вимагали окремого місця та простору); короткі та довготривалі; теренові (відзначалися масштабом та масовістю, різноманітністю завдань).

Для фізичного удосконалення дітей та юнаків широко застосовувалися також прогулянки і мандрівки. Цьому присвячена праця П.Франка «Прогульки і таборування», в якій розроблена методика проведення цих форм роботи.

Традиційним для «Січей» та «Лугів» стало проведення свят з елементами гімнастичних вправ, побудови пірамід, виконання українських народних танців, які вимагали сили, вправності, спеціальної підготовки. Січовики завжди вели пропаганду здорового способу життя, виступаючи проти вживання алкоголю, куріння, влаштовували бойкот корчм та організовували читальні і школи, проводили безалкогольні весілля, хрестини та ін.

Фізичне виховання в діяльності дитячих та юнацьких товариств Західної України займало одне з чільних місць, виступало основою формування здорової особистості.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави зробити такі основні висновки:

1. Молодіжний рух кінця XIX - початку XX століття на західноукраїнських землях був могутньою силою в боротьбі українського народу за свободу й незалежність. Історія і діяльність молодіжних товариств «Пласт», «Сокіл», «Січ», «Луг» до недавнього часу замовчувалася або подавалася однобічно і тенденційно.

2. Великий вплив на розвиток молодіжного руху на західноукраїнських землях мали видатні українські педагоги й просвітителі того часу.

3. Українські молодіжні організації були невід'ємною частиною поступу національно-культурного відродження українського народу. У їхніх лавах формувався громадянин-патріот з міцним характером, волею, почуттям відповідальності та дисциплінованості.

4. Значний вплив на координацію діяльності молодіжних організацій мала періодична преса. Кожне з товариств видавало кілька своїх часописів, у яких відображалися основні тенденції розвитку і діяльності цих товариств, ставилися завдання і подавалися конкретні рекомендації щодо різноманітних ділянок діяльності. Часописи виступали своєрідним зв'язком між осередками, гніздами, кошами, гуртками.

5. У виховній діяльності цих товариств центральне місце займало моральне виховання, що базувалося на загальнолюдських та національних ідеалах добра, честі, справедливості, гідності, любові. Чільне місце належало самовихованню.

6. Національно-патріотичне самоусвідомлення молоді формувалося значною мірою завдяки діяльності молодіжних організацій. Україна завжди була предметом посягань для інших держав, які намагалися придушити все національне, насаджуючи свою мову, культуру, традиції. Молодіжні товариства в час свого існування виступали вагомою перешкодою асиміляції нашого народу.

7. Традиції українського народу в галузі плекання здорового тіла і духу, удосконалення фізичних задатків, загартування організму, пристосування до екстремальних умов життя продовжили «Соколи», «Січі», «Пласт», «Луг». Їх основна мета - формування фізично досконалої і здорової духом особистості. Для реалізації цих завдань залучалися якнайширші засоби і чинники (прогулянки, щоденна руханка, оволодіння різноманітними новими видами спорту, організація сухопутних і водних таборів, система вправ для підтримання нормальної життєдіяльності організму, ігри та забави та ін.).

8. Молодіжні товариства Західної України кінця XIX - початку XX століття нагромадили значний досвід виховання дітей та молоді. Вивчення, аналіз та узагальнення цього досвіду дає можливість для його використання в сучасному суспільстві. Це стосується передусім проблем відновлення традицій спортивно-гімнастичного руху, діяльності сучасних позашкільних дитячих товариств, організації дозвілля та відпочинку дітей, функціонування літніх таборів та ін.

Здійснене історико-педагогічне дослідження дало змогу виявити ряд аспектів, що потребують подальшого вивчення, зокрема:

- виявлення особливостей розвитку товариств молоді в інших регіонах України;
- вивчення діяльності молодіжних товариств інших народів, що проживали в Західній Україні;
- дослідження освітньої діяльності і педагогічної спадщини діячів молодіжного руху І.Боберського, О.Тисовського, П.Франка, С.Гайдучка та ін.

Перелік основних публікацій автора за темою дисертації:

1. Пантюк М., Пантюк Т. Пласт на землі Івана Франка та його рукописні часописи. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Дрогобич, 1997. - С. 49-54(95%).

2. Пантюк М., Пантюк Т. Фізичне виховання в діяльності українських молодіжних організацій «Пласт», «Сокіл». // Сучасне

українське виховання. Матеріали наук.-практ. конференції "Українська національно-демократична педагогіка в контексті завдань сучасного виховання". - Львів: «Основа». 1997. - С. 78-81(95%).

3. Пантюк М. Моральні засади діяльності українських молодіжно-юнацьких товариств (поч. XX ст.). // Сучасне українське виховання. Матеріали наук.-практ. конф. «Українська національно-демократична педагогіка в контексті завдань сучасного виховання». - Львів: «Основа», 1997. - С. 75-78.

4. Пантюк М. До питання про традиції фізичного виховання в Україні. // Перший український педагогічний конгрес і сучасність: Матеріали наук.-практ. конференції "Перший Український Педагогічний Конгрес і сучасність". - Івано-Франківськ, 1995. - С. 114-116.

5. Пантюк М. До питання історії фізичної культури і спорту українців (козацька доба). // Сучасне українське виховання. Матеріали наук.-практ. конференції «Українська національно-демократична педагогіка в контексті завдань сучасного виховання». - Львів: «Основа», 1997. - С. 81-82.

6. Пантюк М., Пантюк Т. Проблеми фізичного виховання в національній школі. // Освіта і незалежна Україна. Тези доповідей міжвузівської наукової конференції: Рівне: РДПІ, 1991. - С. 112-113(95%).

Пантюк М.П. Виховання підлітків у діяльності молодіжних товариств і об'єднань в західноукраїнських землях кінця XIX - початку XX століття (історико-теоретичний аспект). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 - теорія та історія педагогіки. Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, Київ, 1997.

Захищається рукопис, який містить основні ідеї, результати та висновки діяльності молодіжних товариств Західної України кінця XIX - початку XX ст. Ці товариства були невід'ємною частиною суспільно-політичного руху і мали своєю метою виховання громадянина вільної держави. Їхня діяльність спрямовувалась на формування національної самосвідомості та патріотизму, морально-духовних та фізичних якостей. Позитивні тенденції виховної діяльності цих організацій можуть бути успішно використані в сучасних умовах становлення національної системи освіти та виховання.

Ключові слова: молодіжні товариства, напрями, форми, завдання, моральне, патріотичне, фізичне виховання.

Пантюк Н.П. Воспитание подростков у деятельности молодежных товариществ и объединений в западноукраинских землях конца XIX - начала XX столетия (историко-теоретический аспект). - Рукопись.

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. Национальный педагогический университет им. М.П.Драгоманова, Киев, 1997.

Защищается рукопись, которая содержит основные идеи, результаты и выводы деятельности молодежных товариществ Западной Украины конца XIX - начала XX ст. Эти товарищества были неотъемлемой частью общественно-политического движения и имели своей целью воспитание гражданина свободного государства. Основными направлениями их деятельности было формирование национальной самосознательности и патриотизма, нравственно-духовное и физическое воспитание. Положительные тенденции воспитательной деятельности этих организаций могут быть успешно использованы в современных условиях становления национальной системы образования и воспитания.

Ключевые слова: молодежные товарищества, направления, формы, задания, нравственное, патриотическое, физическое воспитание.

Pantjuk M.P. Upbringing of teen-agers in the work of youth societies and organizations in Western Ukraine at the end of the XIX and at the beginning of the XX century (historic and theoretical aspect).- Manuscript.

The thesis is a manuscript to get the academic degree of Candidate of Pedagogical Sciences on speciality 13.00.01. Theory and History of Pedagogics. National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kyiv, 1997.

The manuscript for consideration contains the main ideas, resuits and conclusions of the activities of the youth societies in Western Ukraine at the end of the XIX and the begining of the XX century. Those societies were part and parcel of the social and political movement there. Their main goal was to upbring a citizen of the independent free state. The principle trends of their activity ere the formation of national self-consciousness and patriotism, ethical, spiritual and physical education. Positive tendencies in the work of those societies can be used at present when the septem of national education comes into existence.

Key words: youth societies, trends (directions), forms, tasks, moral, patriotic, physical, upbringing.